

B) A z e g y h á z a k.

I. A róm. katolikus egyház. Arad város és Aradvármegye római katolika egyházai a Temesvártt székelő csanádi püspökség fenhatósága alatt állanak. A megye területén lévő plébániák részben az aradi, részben a marosontúli főesperességi kerületbe tartoznak. A főesperességek alesperességekre oszlanak. Az aradi és aradvármegyei egyházak részben az aradi főesperességi kerület aradi, arad-hegyvidéki és lippai alesperesi kerületeibe, részben a marosontúli főesperesség felső aradi alesperesi kerületébe vannak beosztva. Az aradi és aradvármegyei róm. kath. vallású lakosság összes száma az 1890-iki adatok szerint 81539 lélek.

Az egyházak a kerületek szerint következőleg oszlanak meg: A) Aradi főesperesség. a) Aradi alesperesi kerület róm. kath. lakosságának száma 42379. Kizárólag aradvármegyei egyházakat foglal magában, melyeknek száma 8. Ezek:

1. Aradi egyház, alapított 1702-ben a minoriták által. Az aradi róm. kath. templomon kívül, mely a múlt század közepén épült, hozzá tartoznak az Aradon levő Flórián-kápolna s a temetői, kórházi, vármegye-házi és gáji kápolnák, továbbá az ötvenesi és sofronyai kápolnák. A róm. kath. hívek száma 20790. Az egyház kegyura Arad szab. kir. városa. Az aradi anyaegyházhoz tartoznak mint fiókok Gáj, Buzsák, Kis Sz.-Pál, Ötvenes és Sofronya. Az egyház ma is a minoriták vezetése alatt áll. Ügyeit a plébániai helynök intézi el helyettesével, mellettök 8—10 segédlelkész van alkalmazva.

2. A fakerti egyház 1856-ban alapított, temploma 1875-ben épült, fel. Az anyaegyház fiókjai: Szentleányfalva, Zimándköz és Zimánd-Ujfalú. Kegyura nincs. A hívek lelki ügyeit a plébános látja el. A hívek száma 2916.

3. A glogováczi egyház alapított 1765-ben. Temploma 1887-ben épült; a községben azonkívül még két kápolna is van, az egyik 1852-ből a másik 1888-ból. Fiókjai Csicsér, Mikalaka, Mondorlak s a Maroson levő

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Arad vármegye és Arad szabad királyi város monographiája,

III. kötet: Első rész

malmok. Kegyur a magyar állami kincstár. A plébános mellett egy segédlelkész van alkalmazva. A róm. kath. hívek száma 3956.

4. Gyoroki egyház alapított 1736-ban. Híveinek száma 1884-ben a csángók letelepítése folytán 126 családdal megsaporodott. Temploma 1781-ben épült fel. Az egyház fenhatósága alá tartozó Uj-Paulisi templom 1879-ben épült; az 1778-ból való ménesi kápolnát 1886-ban újították meg. Az egyház fiókjai: Kovaszincz, Kuvin, Ménes, Szabadhely és Uj-Paulis. Kegyura: gróf Nádasdy Ferencz, mint községi nagybirtokos. A plébános mellett egy segédlelkézi állás van rendszeresítve. A hívek száma 1564.

5. A magyar-pécskai egyház már 1335-ben létezett. A török idők után 1765-ben alapítottatott újból. Díszes temploma 1886—87-ben épült s ez utóbbi évben szenteltetett fel. A temetőben levő kápolna 1866-ból való. Az egyház fiókjai: Kis-Pereg, Ó-Pécska és Szemlak. Kegyura: a magyar állami kincstár. A hívek lelki szükségleteiről a plébános és 3 segédlelkész gondoskodik. Számuk 10,224.

6. A mária-radnai egyház a zárdával együtt a XVII. század végén alapítottatott. Anyakönyvei 1717-től fogva vezetettek. A jelenlegi nagy és szép templomot, mely Aradmegyének a legnagyobb s az országnak szintén nevezetes temploma, 1767-ben kezdték építeni s 1820-ban szentelték fel. Kezdetől fogva nevezetes búcsújáró hely volt s ma is az, évenként 70—80 ezer búcsús fordul meg itt. Az egyház hatáskörébe tartozó ó-paulisi templom 1878-ban épült fel. Az egyház fiókja: Baraczká, Kladova, Ó-Paulis, Radnuczka, Solymos. Kegyura: a magyar állami kincstár. Az egyház Szt.-Ferenczről nevezett szerzet gondozására van bízva. A szerzetnek több tagja lakik a zárdában, a plébániai helynök s egyszersmind guardián fenhatósága alatt. A hívek száma 1277.

7. Az odvosi egyház alapítottatott 1768-ban. Temploma 1774-ben szenteltetett fel. Később újból épült. Az anyaegyház fiókjai: Berzova, Konop és Milova. Kegyura: a vallás alap. Igazgatás tekintetében a m.-radnai helynök hatáskörébe tartozik, ki mellé egy segéd van rendelve, ugyancsak a Szt.-Ferencz rendből. A hívek száma 143.

8. Az ujanáti egyház már 1333-ban létezett s 1789-ben újítottatott fel. Temploma 1825-ben épült. Kegyura: Edelsheim Gyulai Lipót báró. A plébános mellett egy segédlelkész van alkalmazva. A hívek száma 2109. Megemlítendő még itt az aradi várban lévő templom, mely 1781-ben épült a várral egyidejűleg s 1861-ig plébániai templom volt, azóta csak a helyőrségi templom jellegével bír.

b) Az arad-hegyvidéki vagy pankotai alesperességi kerület. A körébe tartozó egyházak száma 6, melyek mind Aradvármegyében vannak.

1. A borosjenői egyház 1333-ban már létezett; 1702-ben felújítottatott, miután a török világban elpusztult volt. Temploma 1858-ban épült.

A területén levő álgyesti kápolna 1832-ben, a sikulai 1830-ban s a dezsőházi 1889-ből való. Fiókjai: Álgyest, Apateleak, Bokszeg, Dezsőháza, Gurba, Gyarmata, Járkos, Kavna, Lugozó, Monyoró, Repszeg, Sikula, Silingyia, Vojvogyen, továbbá az aczélházi és ligeti puszták s az apateleki, bokszegi, borosjenői és monyorói malmok. Kegyura: az ottani földbirtokos, most báró Solymossy László. A hívek lelki szükségleteiről a plébános gondoskodik. A hívek száma: 2669.

2. A buttyini egyház 1781-ben alapított, mint káplánság, plébániává 1807-ben emeltetett. Temploma 1818-ban épült. A Boros-Sebesen levő kápolna 1837-ből való. Az egyházhoz igen sok fiók-egyház tartozik, számszerint 39 s a boros-sebesi járás községeinek több mint felét magában foglalja. Ennek oka az, hogy e vidék lakói között a róm. hatholikus igen kevés. A fiókok között legjelentékenyebb: Boros-Sebes. A buttyini egyház kegyura: az ottani földbirtokos. A plébános egyedül gondoskodik híveinek lelki szükségleteiről. A hívek száma 1191.

3. A csermői egyház alapított 1854-ben; temploma ugyanazon évből való. A Seprősön létező kápolna 1841-ben épült. Az egyház fiókjai: Apáti, Barakony, Seprős, Somoskesz, Talpas. Kegyura nincs. Plébánosa egyedül látja el hívei lelki szükségleteit. A hívek száma 1058.

4. A monyászhai egyház alapított 1760-ban. Temploma 1761-ben épült s 1884-ben restaurált. Kegyura: Wenckheim Krisztina grófnő. Fiókja, mint a buttyini egyháznak, igen sok van, szám szerint 19. E két egyház foglalja magában a járás összes községeit. Az egyházat a plébános egyedül vezeti. A hívek száma 539.

5. A pankotai egyház. Már 1333-ban létezett e helyen egyház; a török idők után 1787. állított az újból fel. Temploma 1806—7-ben épült, az ugyanott levő kálvária-kápolna pedig 1858-ban. Fiókjainak száma 15. Kegyura: Szulkovszky József herczeg. A plébános mellett egy segédlelkész van alkalmazva. A hívek száma 3500.

6. Az új-szent-annai egyház alapított 1742-ben. Temploma 1868-ban épült. Fiókjai: Fazekas-Varsánd, Ó-Szent Anna, Szinitye, Zaránd, a Barna-Szell és Sírhalom nevű puszták s a varsándi malom. Kegyura: a vallásalap. A plébánost egy segédlelkész támogatja. A hívek száma 6900.

7. A világosi egyház 1333-ban már létezett. A török idők után 1754-ben állított helyre. Temploma 1754-ben épült a községben a mohácsi vész előtt létezett két templom romjaiból s 1837-ben restaurált. A világosi temetőben levő kápolna 1875-ből, a Galsán létező kápolna 1879-ből való. Az egyház fiókjai: Galsa falu, Liváda és Zsimboja puszták. Kegyura: Bohus István báró. Az egyházat a plébános egyedül vezeti. A hívek száma 2252. A pankotai alesperesség híveinek száma 17570 lélek.

c) A lippai alesperesi kerület. Ezen kerület egyházai közül csak egy, a soborsini, van Aradvármegyében; a többi pedig Temesmegyéhez tartozik.

A soborsini egyházat 1751-ben telepítették át Tótváradról. Temploma 1875-ben épült. Petrisen van egy kápolna s Vama-Vinyesten, mely 1750-ben épült s 1863-ban állíttatott helyre a réginek romjaiból. Aradvármegyében levő fiókjainak száma 17; ezeknek sokasága itt is onnan ered, hogy a róm. kath. lakosság a vidéken igen kevés. Fiókjai vannak még Krassó-Szörénymegyében is. Az egyház kegyura: Nádasdy Ferencz gróf. A hívek lelki vezetését a plébános egyedül teljesíti. Aradvármegyei híveinek száma 350.

B) A Maroson-túli főesperesség. E kerület szintén több alesperességi kerületre oszlik, ezek közül azonban csak egy fekszik legalább részben Aradvármegyében: a felső-aradi alesperesség. A körébe tartozó egyházak nagyobb része Aradvármegyében, a többi Csanád- és Békésmegyében van. Aradvármegyében levő egyházainak száma 9. Ezek:

1. Az almás-kamarási egyház 1847-ben alapíttatott; templomát 1865-ben szentelték fel. Fiókja: Bánkút-puszta; azelőtt Nagy-Kamarás is ide tartozott. Kegyura nincs. A plébános egyedül látja el az egyházat. Híveinek száma 2220.

2. Az arad-szent-mártoni egyház alapíttatott 1750-ben. Templomában, mely 1756-ban épült egy állítólag Dürer Albert-féle kép van. Fiókjai: Kurtics és Mácsa, továbbá 11 pusztá. Kegyura: Wenckheim Frigyes gróf. A plébános mellett egy segédlelkész működik. Híveinek száma 4656.

3. Az eleki egyház alapíttatott 1734-ben. Temploma 1796-ban épült s 1818-ban restauráltatott s 1881-ben újból feldíszítettetett. A Lőkösházán létező kápolna 1845-ből való. Az anyaegyház fiókjai: Lőkösháza pusztá és Otlaka. Kegyura: a gróf Wenckheim-család. A plébános mellett egy segédlelkész működik. Híveinek száma 5188.

4. A gyula-varsándi egyház 1865-ben alapíttatott. Temploma régibb mint az egyház: 1824-ben szenteltetett fel. Fiókjai: Gelvács pusztá, Nagy-Pél és a Schweitzer-pusztá. Kegyura nincs. Az egyházat a lelkész egyedül vezeti. Híveinek száma 569.

5. A kis-jenői-egyház 1777-ben alapíttatott, mint helyi káplánság, plébániává 1807-ben emeltetett. Templomát 1777-ben építették. Hozzá tartoznak a Kerülősön levő kápolna, mely 1827-ben épült s a báró Simonyi-család vadász kápolnája, mely 1822-ben épült s 1830-ban szenteltetett fel. Igen sok fiókja van, számszerint 27. A fiókok egy részét falvak, más részét puszták képezik. Kegyura: József királyi herczeg Ö Fensége. A plébános mellett egy segédlelkészi állás van rendszeresítve. Híveinek száma 3527.

6. A megyes-bodzásai egyház alapíttatott 1871-ben. Temploma 1873-ban épült. A területén levő második templom 1822-ből való. Fiókjai: Bodzás pusztá, Megyes-Ujfalu s Otlaka-Megyes pusztá. Kegyura nincs. Az egyházat a plébános vezeti. Híveinek száma 2204.

7. A nagy-kamarási egyház 1888-ban választott külön az almás-kamarási egyháztól. Fiókja és kegyura nincs. Ügyeit egy lelkész vezeti.

8. A simándi egyház már 1333-ban létezett. A török időkben elpusztulván, 1845-ben állíttatott helyre. Temploma 1811-ből való. Fiókjai: Kis-Pél, Ó-Major és Uj-Major puszták. Kegyura: a vallás-alap. Az egyházat a plébános vezeti. A hívek száma 2000.

9. A székudvari egyház már 1333-ban létezett; 1853-ban újból alapított. Temploma 1867/8-ban épült s 1869-ben szenteltetett fel. A temetőben levő régi kápolna 1887-ben újíttatott meg. Fiókjai: Sikló falu, Kéthalom pusztá, továbbá a kéthalmi, siklói, székudvari malmok s a székudvari erdő. Kegyura: a vallás-alap. Az egyház a plébános gondviselése alatt van. A hívek száma 876. A felső-aradi alesperesség összes híveinek lélek száma 21,240.

A lelkészek javadalmazása az egyes községek szerint igen különböző. A javadalom áll a fixumból, melyet vagy az állam, a vallás alap, a község vagy a püspökség fizet s melynek egy része készpénzben, másrésze természetben adatik ki; továbbá a párbérből, mely szintén készpénzben vagy természetben fizettetik s végül a stólailletékekből. Mindent összevéve, a legtöbb lelkész javadalmazása 1000 frton felül van s csak kevésé marad azon alúl. A fix minimális lelkészi javadalom 6—700 frtra tehető. Viszont azonban vannak községek, hol a javadalmazás sokkal nagyobb, így Eleken és Glogovácson. Legnagyobb a lelkészi jövedelem Magyar Pécskán, hol az közel 6000 forintra tehető. Aradon a napi jövedelmek csak a stóla és tanítási illetményekből állanak, de azoknak összege, a város nagy lakosságát tekintve, igen nagyra tehető. A segédlelkészek fizetése készpénzben többnyire 200 frt körül van s azonkívül a teljes ellátást is magában foglalja. Fizetésök többnyire az államtól vagy a községtől, néhol azonban a plébánostól ered. Az egyházaknál jelentékeny mise-alapítványok léteznek. Legtöbbjénél azok összege 3000 forint körül van, de némelyiknél 6000 frtnál is több; aránylag kevés azon egyházak száma, hol nagyobb misealapítványok nincsenek.

II. A görög katolikus egyház. Aradvármegye területén a lugosi gör. kath. egyházmegyéhez csak két lelkészet tartozik. Az egyik az *Arad* szabad királyi városi, melynek gör. kath. lelkésze a királyi kincstár kegyuri hatósága alatt alakult az 1770. év körül és a nagyváradi gör. kath. püspök joghatósága alá tartozott 1856-ig. Arad szabad királyi város kiváltságlevelének 7-ik pontja értelmében a kegyuri jogot és kötelmeket a város élvezi, illetve teljesíti. A lelkészbemutató (praesentatio) jogát azonban kizárólag a tanács gyakorolja, mely e tárgyban köteles előbb a gör. kath. hitközség nyilatkozatát a püspök által kijelölt három egyén iránt meghallgatni. A lelkészetnek van saját nevére telekkönyvezett 1462 □ terjedelmű beltelke a templom-utczában lakházzal és udvarral. Az 1812-ben épült

lakház 1849-ben elpusztult s azóta paplakul nem lévén használható, a gör. kath. lelkész a város pénztárából évi 200 frtnyi lakbért élvez. — Ugyanazon beltelken épült 1776. évben a királyi kincstár, mint kegyur, költségén a mai 1831-ben felszentelt gör. kath. templom, mely sem a hívek számának, sem egyéb kívánalmaknak meg nem felel. A lelkésznek van még saját nevére telekkönyvvezett kántori beltelke, melyen a Kis Ernő-utczai 12. számú lakház áll és 1869-ik évig gör. kath. iskolául szolgált. Az aradi gör. kath. lelkész congrua-illetménye a magyar királyi udvari kamara 1838-ik évi 8152. sz. a. kelt rendeletével évi 600 frt p. p. fizetésben és 16 hold — fele részben kaszáló és fele részben szántó — külsőség haszonélvezetében lett megállapítva. A lelkész pénzbeli congrua-illetményét a város pénztárából élvezi. A kántor pedig 150 frtot húz onnan.

E lelkészlet a VI. Kalend. Decembris 1853-ban a nagyváradai gör. kath. püspöki egyházmegyéből az akkor újonnan felállított lugosiba lett átkebelezve. Anyakönyvei 1777-ik év óta vannak. Az 1891-ik év elején az anyaegháznak volt 705 híve, fiókegyházainak pedig Uj-Aradon 5, Battonyán 146, Fenlakon 43, Iratoson 20, Kurticson 50, Glogovácson 101, Kis-Szent-Pálon 5, Mikelakán 38, Ó-Pécskán 24, Kis-Szent-Miklóson 5, összesen 1142 a lélek száma.

A nagy-halmágyi gör. kath. lelkészlet régen alakult és a fogarasi gör. kath. püspöki egyházmegye Bisztra esperesi kerületéhez tartozott 1856-ig, mikor is a lugosi püspök joghatósága alá került. Van saját nevére telekkönyvvezett temploma és paplaktelke. A templom ember emlékezet előtti időkből maradt fenn; kemény anyagból van építve, a torony falai egészen kőből vannak. A paplak faépület és 1825-ből való. Anyakönyvei 1850-ik évtől kezdve vannak. A görög kath. lelkész javadalma áll: 18 $\frac{1}{2}$ hold II. osztályú szántóból. A jelenlegi lelkész személyére a vallásalaptól évi 120 forintnyi segély van engedélyezve. A lelkészletnek jelenleg csak 25 híve van.

III. A görög keleti román egyház. A mai aradi gör. kel. egyházmegyének székhelye 1695-ig Borosjenő volt. Ezen évben az akkori püspök, Diakovits Iszaia, a ki addig Borosjenőn székelt és egyszersmind Temesvár püspöke is volt, székhelyét Aradra tette át. Ezen időben az aradi püspökség a szerb hierarchia fenhatósága alá került. Ugyanekkor a biharmegyei románok is, a kiknek eddig külön püspökük volt Nagyváradon, az aradi egyházmegyéhez csatlakoztak. A temesvári gör. kel. egyházmegye hívei csak 1722-ig tartoztak az aradi egyházmegyéhez, midőn a bánági részek fölszabadulván a török uralom alól, külön püspököt nyertek. Az aradi egyházmegye történetét két korszakra oszthatjuk. Az első 1695-től 1864-ig számítandó. Ez azon korszak, a melyben az aradi egyházmegye a szerb hierarchiához tartozott. A második korszak 1864-től maig terjed. Ő Felsége ugyanis 1864. év decz. hó 24-én kelt rendelete folytán a gör. kel.

románok a szerb hierarchiától elválasztattak és az ujonan létesített gör. keleti román főegyházmegyéhez csatoltattak, melynek metropolitája Nagy-Szebenben székel. — Az első korszakban (1695-től 1864-ig) az aradi egyházmegyének 12 püspöke volt. Ezen korszak a görög kel. román egyházra is válságos volt, mert 1700-ban Athanász gyulafehérvári gör. kel. román vladika, a kinek főhatósága alá az aradi püspökség is tartozott, a római katolikus egyházzal egyesült.

Az első korszakban élt püspökök közül a görög keletiek különállásának megvédésében különösen kitűnt Zsivánovits Szinesius, a ki 1751—1769-ig működött. Ezen püspök Arad- és Biharmegyében körutat tett és az egyházmegyéjéhez tartozó legtöbb egyházközséget meglátogatta, egy jobb jövő reményével buzdítván mindenütt híveit. 1796-ban Avakumovits Pál püspök »felségi segély« cím alatt 5000 forintot adományozott a Franciaországgal viselt háború költségeinek fedezésére. Ugyanezen háború ideje alatt az aradi gör. kel. román papság is tetemes áldozatokat hozott. Egy az aradi szentszék levéltárában levő hivatalos okmányból azt találjuk, hogy e háború céljaira minden egyes plébános egy teljesen felszerelt lovas katonát adott, a mely áldozat az akkori körülményekhez képest 144 forintot tett. Avakumovits Pál püspöknek különben nagy szerepe volt az 1790-ben Temesvárott tartott egyházi kongresszuson is, mely Ő Felségéhez azon kérelemmel járult, hogy a teljes vallásszabadság a gör. kel. egyháznak is megadassék.

Az aradi gör. kel. egyházmegye fejlődésének második korszakában 3 püspök működött és pedig 1873-ig Ivacs kovics Prokop, 1874-ig Román Miron, a jelenlegi nagyszebeni érsek-metropolita és 1875. óta a jelenlegi püspök, Metianu János.

Az utóbbi 20 év tartama alatt az egyházmegyében 150 új felekezeti elemi iskola létesült, a tanítói fizetések javultak, továbbá 1884-ben a jelenlegi püspök díszes szemináriumi épületet emelt a tanítóképezde és papnövelde számára, amely intézetek az új kor követelményeinek megfelelően szerveztettek. 1877-ben a szegényebb lelkészek segélyezésére, valamint az egyházmegyei lelkészek özvegyeinek és árváinak gyámolítása céljából az úgynevezett papi alap létesítettet. Ezen alapokból eddig is számos segély osztatott ki és az gondos kezelés által az 1894. évi számadások szerint 260,000 frtra emelkedett. Különben az egyházmegyei javak és alapok az utolsó húsz év alatt gondos kezelés következtében és a hívők áldozatkészségének buzdítása által nagy mértékben gyarapodtak. Általában a jelenlegi püspök s a többi hivatott tényezők működése alatt az aradi egyházmegye minden ágában haladás észlelhető.

Az egyházmegye székhelyén létező intézetekről a következőket jegyezzük meg: Az aradi gör. kel. *tanítóképezde* Ferencz király rendelete alapján 1812-ben létesült, az akkori udvari tanácsos, Nesztorovics Unás,

indítványa folytán, a ki annak legelső tantervét készítette. Az előadások 1813-ik évi november hó 15-én kezdődtek. 1876-ig az intézetnek két osztálya volt. 1876-ban a jelenlegi püspök kezdeményezése folytán a harmadik tanfolyam is megnyitott. Mellette 1877-ben gyakorló iskola létesült, melyben a növendékek a tanítás módszerében való jártasságot sajátítják el. Az 1894/95. iskolai év kezdetén a tanítóképzésben negyedik tanfolyam nyitott meg. Az intézet élén álló igazgatón kívül öt tanár működik annál. A növendékek száma 100—120 közt változik.

Az aradi gör. kel. egyházmegyei *papnövelde* 1814-ben létesült. Míg az egyházmegye a szerb hierarchia kormányzata alatt állott, a papnöveldeknek csak két tanára volt három tanfolyammal. Nem volt saját külön helyisége sem, hanem bérházakban volt elhelyezve. A papnövendékek benlakók. Az intézet szellemének emelése céljából a jelenlegi püspök működésének ideje alatt részint egyházmegyei ösztöndíjjal, részint Ő Felsege a király segélyével több fiatal ember képeztetett ki tanárul a csernoviczi egyetem hittani karán. Van ének-, egészségügyi tanár és szemináriumi orvos is. A növendékek száma 50—70 közt változik.

Az aradi gör. kel. román szentszék élén van a megyés püspök, mint elnök. A szentszék maga 4 rendes előadó és 32 tiszteletbeli, összesen tehát 36 szentszéki tanácsosból (ülnök) áll. Fenhatósága alá Aradvármegyében 7 esperesség tartozik ugyanannyi esperessel az élén és pedig: az aradi, kisjenői, világosi, borosjenői, buttyini, radnai és nagyhalmági. Az anyaegyházak száma volt 1895-ben 175, a leányegyházaké pedig 70. Ezek híveinek lélekszáma 197,040, a kik 221 plébános lelkipásztorságában részesülnek. Az Arad sz. kir. város és Aradvármegye területén levő gör. kel. román esperességek 1895. évi részletesebb egyházi hivatalos adatait a következő két táblázat mutatja ki:

I.

Székhelyük	Az esperességek községeinek száma	Az esperességek lélekszáma	Az anya és fiók egyházak száma	A plébánosok és többi lelkészek száma	Javalmazása
Arad	27	33529	15	26	400 és 800 frt között
Kisjenő	36	35464	19	36	
Világos	16	29064	16	28	
Boros-Jenő	16	28982	16	24	
Buttyin	43	31551	42	44	
Halmág	69	32069	65	43	
Mária-Radna	37	30550	32	36	
Összesen	244	221209	205	237	

II.

Az aradi gör. kel. egyházmegyei felekezeti román népiskolák 1895-ben tanfelügyelőségek szerint:

A tanfelügyelő székhelye	A tankötelezettek száma 6—15 évig	Énekkar létezik hány közösségben?	Hány iskolában van könyvtár?	Iskolai takarékpénztár	Az iskolák száma	A tanítók száma
Arad	5749	17	3	—	33	33
Kisjenő	5270	5	21	3	31	31
Világos	3916	2	14	—	29	29
Boros-Jenő	4582	3	7	—	23	23
Buttyin	3329	5	2	2	37	37
Silingyia	1145	—	—	—	10	10
Halmágy	2038	2	—	—	24	24
Jószáshely	1392	—	5	—	16	16
Tótvárad	2665	4	3	1	22	22
Mária-Radna	1626	4	2	—	15	15
Összesen	31712	42	57	6	240	240

Végül megemlítenéd, hogy az aradi gör. keleti román püspöki egyházmegye alapjai az 1894. évi állapot szerint a következő összegeket mutatják fel:

1. A templomalap, melynek magját a szerb egyháztól való elválás alkalmával kapott és a karánsebesi egyházmegyével végbement osztály után megmaradt összeg képezte 363254 frt 15 kr.
2. A tanítóképezdei alap 26747 frt 76 kr.
3. Az egyházmegyei alkalmazottak nyugdíjalapja 28024 frt 63 kr.
4. A Balla ösztöndíjalap 10779 frt 14 kr.
5. Egyházmegyei tanügyi alap 5539 frt 36 kr.
6. Papnöveldei alap 37863 frt 51 kr.
7. Szegény iskolák segélyalapja 8929 frt 14 kr.
8. Arad-gáji kápolnaalap 180 frt 99 kr.
9. Tanítóképezdei könyvtáralap 619 frt 82 kr.
10. Zsinatalap 8037 frt 79 kr.
11. Popescu P. alap 458 frt 50 kr.
12. Popovics Pálffy József-alap 13198 frt 22 kr.
13. Popa György-alap 1050 frt 47 kr.
14. Gróf Forray András-alap 878 frt 01 kr.
15. Gróf Almássy Kálmán-alap 1724 frt 91 kr.
16. Két Faur Gábor-alap (Lippán és N.-Váradon) 8449 frt 36 kr.
17. Jorgovics Ebesfalvai Anna-alap 4912 frt 66 kr.

18. Egyházmegyei tűzbiztosítási alap	20086 frt 15 kr.
19. Gymnasiumi alap	7113 frt 63 kr.
20. Pap Tivadar-alap	52521 frt 90 kr.
21. Vegyes községek alapja	7885 frt 54 kr.
22. Egyházmegyei lelkész alap	175271 frt 89 kr.
23. Ghiba Birta Helena alap	661701 frt 27 kr.
Összesen	850228 frt 80 kr.

Végül felemlítendő a *hodos-bodrogi gör. kel. román zárda*. A gör. keleti zárdák létezése a Csernovics-féle telepítés és a szerb egyház szervezése előtt Magyarországon történetileg be van ugyan bizonyítva, mindazonáltal a szerb hierarchia maga számára vindikálja az összes magyarországi gör. kel. szertartásu zárdák tulajdonjogát és azok felett a kánoni jurisdictiót. A hodos-bodrogi zárda, melynek létezése századok előtt is ismeretes volt, 1852-ig szintén reklamáltatott a karlóczai szerb patriarcha által, mint szerb alapítvány, a temesvári szerb egyházmegye részére, azon állítólagos indok alapján, hogy ott az isteni tisztelet mindig szláv nyelven végeztetett és politikailag a szerb vojvodínához tartozott. Azonban a bécsi cs. kir. vallás- és közoktatási miniszternek a temesvári szerb-bánáti cs. kir. helytartósághoz intézett 1854. évi február hó 17-én kelt 3130/199 rendelete által a patriarcha keresete visszautasított és végleg kimondatott, hogy a hodos-bodrogi zárda »ezenül is, mint ennek előtte, az aradi püspökséghez tartozzék« és aztán »az isteni tisztelet nyelvét illetőleg, a hívők szükségleteinek megfelelően határoz a zárdafőnök a megyés püspökkel.« A zárda vagyonát 800 hold legelő, szántó és erdő képezi, 7000 frtnyi évi jövedelemmel. A zárda jelenlegi személyzete áll: két archimándritából, egy protosincel és négy szerzetes lelkészből.

IV. A gör. kel. szerb egyház. Aradon és a megyében még csak három gör. kel. szerb egyház van, egy-egy az aradi belvárosban, a Gáj külvárosban és Pécskán. Az elsőről minden utánjárás daczára lehetetlen volt adatokat kapnom. A *gáji egyház* története a szerbek első letelepedésének idejére nyulik vissza. Jakity Gájban egy kis zárdát építtetett, melyben a szerb hivek ajtatoskodni szoktak volt. Ez a zárda később a gör. keleti románok kezeibe jutott és midőn a két egyház országszerte elvált egymástól, a gáji templomot a románok tartották meg, mivel a szerbek nem akartak perlekedni velök. Ők azután 1870-ben külön templomot építettek. E hitközség hiveinek száma jelenleg 820. Van saját iskolája és paplakja is.

Pécska községének legrégebb lakói szerbek voltak, kiket határőrségül telepítettek erre a helyre 1695-ben; innen ered a község régi elnevezése (Rác-Pécska), mely 1848-ig fenmaradt. A határőrvidéknek 1751-ben történt feloszlata után azonban a szerb lakosság nagy része elköltözött. A szerbeknek Pécskán saját templomuk volt, mely 1774-ig használtatott.

Az évben a szerbek és románok közös temploma, a jelenlegi román templom, felépült. Ezt a templomot 1872-ben, midőn a román és szerb egyház külön választatott, a román egyháznak ítelték oda a szerbek megfelelő kárpótlása mellett. Ennek folytán a szerbek 1874-ben új templomot és iskolát építettek, az előbbi 5800, az utóbbit 2000 frt költséggel; a templom és iskola 1893-ban tűzvész folytán elpusztult, de jelenleg már újból felépült, ezúttal külön telken. A hitközség vagyona adományozás útján keletkezett s földekből meg némi készpénzből áll. Ez az egyház 286 lelket számlál, kiknek összes vagyona 43 házból s 10 egész külállományi földből áll. Lelki szükségleteiket egy lelkész gondozza.

V. A helvét hitvallásu evangélikus egyház. Az aradvármegyei evang. református egyházak, néhány újabb keletű kivételével, a XVII. század végén vagy a XVIII-ik század első éveiben létezni megszűnt zarándi egyházmegye alkotó részei voltak. Ez egyházmegye részletes történetét széles ismeretkörrel, temérdek okmány felhasználásával, fáradhatatlan utánjárással megírta Rácz Károly az 1880. évben. E rövid ismertetés célja a fejlődés statisztikáját adni. Annyi bizonyos az eddigi megállapodások és kutatások után, hogy az 1530—1550. évek között már virágzó reform. egyházak léteztek megyénk területén s a régi zarándi egyházmegye 168 egyházának nagy része mostani aradvármegyei ref. egyházakból állott. Elgondolható, hogy mily rohamosan hódoltak meg a reformáció szellemének az e vidéken lakók, ha tudjuk, hogy a híres Perényiek, Nadányiak, Patócsyak, Mágocsiak pártfogolták, segítették és a legkiválóbb egyházi férfiak terjesztették azt. Rácz K. az egyházmegye vidékein négy főiskolát említ: a lippait, (Lippa Aradvármegyében feküdt) gyulaít, csanádít és temesvárit és bizonyos, hogy ez intézetek az illető vidékekre nézve a józan vallásosság, a tudomány és műveltség terjesztői voltak. A virágzó, hatalmas egyházmegye két századig sem élhetett: politikai és vallásos harcok, dúlások megsemmisítették az 1702. év közepén. Az 1786. évről szóló kimutatás szerint már csak a következő anya-egyházak voltak meg Aradvármegyében: Ágya, Borossebes, Bélzerind, Erdőhegy, Fekete-Gyarmat, Nagyzerind, Vadász. Leányegyházak között említetnek: Arad (2 családdal), Ménes, Borosjenő, Gyorok. Tehát a 168 egyházból fenmaradt 7—8 egyház, és nem éppen a legnépesebbek. A megmaradt egyházak aztán a csongrádi vagy makói egyházmegyébe kebelezettek a nyirbátori gyűlés határozatából (1702. jul. 23.), míg végre az 1821. évben a »generalconvent» által ujonnan szervezett s rendezett nagy-szalontai egyházmegye egyházai közé vétettek be. A XVI. században több százezerre mehetett a zarándi egyházmegye (többnyire Zaránd- és Orodmegeye területének) népessége. A mult század végén és a jelen század elején azonban már alig volt 5—6000 az aradvármegyei reformátusok száma. A magyar protestánsokat idegenek váltották fel e helyen, nemzetiségben és vallásban egyaránt.

A harminczas évek közepén 11 reform. egyház volt már megyénkben, (köztük Arad, 1829. évben alakulva) 8863 lélekkel, 11 lelkészszel, kik közül kettő iskolamester is volt. Volt az egyházakban összesen 13 iskola, 11 tanítóval. Az iskolába járó tanulók száma volt 795. A kisperegi és nagyzerindi egyházak ez időben már 2—2 iskolával rendelkeztek. Az 1865-ik évre kiadott egyházkerületi kimutatásban már 13 egyházzól tétetik említés; az előző 30 év alatt szerveztetett a szemlaki az 1838. évben, azelőtt Makó filiája volt és a szentleányfalvai egyház. (1854-ben; a hívek Dombegyházáról eredtek.) A lélekszám 14768-ra emelkedett ennyi idő alatt és a szaporodási többlet, a két új egyház 1000 lelkét leszámítva, a régi egyházak javára esik. A lelkészek száma 13, az iskoláké 16, összesen 14 tanítóval és 975 iskolába járó növendékkel. Ez idő alatt Vadászon is két iskola szerveztetett, az új egyházakban egy-egy. A lélekszám emelkedésével nem tartott lépést az iskolák szaporodása és a növendékek számának emelkedése. Anyagilag mindenütt jobb viszonyok közé jutottak a ref. egyházak, azonban alkalmazottainak fizetése tekintetében jogos panaszok merültek fel.

A legutóbbi években minden téren szembetűnő haladás mutatkozott. Napjainkban immár 15 egyházat számítunk Aradvármegyében, az erősödő Csermőt is ideszámítva, mely ugyan még most Vadász filiája, de legközelebb már önálló egyházzá szervezkedik. Presbyteriuma eddig is volt. Nehány évvel előbb támadt fel mély álmából Lippa és ma már a biztos fejlődés útján halad előre. A nagy-szalontai egyházmegyében Radna-Lippa néven szerepel. A legújabb adatok nyomán a következőket jegyezhetjük fel: az aradmegyei 15 egyházban, a 3 fiók-egyházban (Szentye, Bokszeg, Német-Pereg) és a szórványokban 20114 a lelkek száma, tehát az 1835. évinél kétszernél jóval nagyobb. Működik 15 lelkész; van 24 iskola (nyolczczal több, mint 30 évvel előbb, tizenegygyel több mint a harminczas évek közepén) 21 tanítóval (3 lelkésztanító), 2343 iskolába járó növendékkel. Két-két iskolája van Ágyának, Feketegyarmatnak, Erdőhegynek, Vadásznak, három Kisperegnek és Nagyzerindnek. Az aradi iskola — helyi bajok miatt — a hetvenes évek végén megszűnt létezni, holott az aradi a legnépesebb egyház, híveinek száma szórványaival együtt 4000 lelken felül van. A legújabban elrendelt és megbízható becslés szerint az egyházak összes vagyona 617,960 koronára rug, azonban nem lehet elhalgatni, hogy három egyházban 800 frton alúl, négyben pedig 600 forinton alúl van még ma is a lelkészi javadalmazás, a Kenessey-féle hivatalos kimutatás szerint Gyorokon a múlt évben külön tanítói állás szerveztetett. A húszezer lélek e veszélyeztetett pontokon valóban éber őre a magyarságnak és az idegen szomszédokkal szemben biztos és természetes terjesztője a magyar nyelv tudásának. Az iskolák megbecsülhetetlen előharcosai a jövőnek. Ez általános áttekintés után az egyházak rövid, teljesen megbízható adatokon nyugvó ismertetése következik itt.

1. *Arad.* Hogy volt-e Aradon régen protestáns egyház: azt egészen homály borítja; inkább csak sejtünk, mint tudunk róla valamit. A jelen század elején a kisperegi egyházhoz tartozott, a vár pedig Gyorokhoz és Gyorokkal együtt az 1822. évben vétetett fel a nagy-szalontai egyházmegyébe. A mai egyházat az 1829. évben alakította meg Csernátoni Vajda Péter, ki aztán a kisdud gyülekezetnek, melyhez tartoztak az ág. hitv. testvérek is, első, de nem rendes lelkésze lett. Az evangélikusok 1846-ban váltak külön. Az egyház megszilárdításában a főérdem Győry Mihály lelkészé, ki Buday Jónathánnal és Balogh Dáviddal mindent megtett az egyház javára, tovább építvén azt, mit előde, Kócsa István megkezdett. Mindjárt kezdetben iskolát állítottak, temérdek nehézséggel folytatva állandó küzdelmét. A többnyire szegénysorsú hívek igyekeznek jobb fizetéssel látni el a tanítót, hogy annál képzetebb egyéneket nyerhesse meg az iskola vezetésére. Valóban kitűnő tanítói voltak az egyháznak ez időben Jánosi Károly és Kis Benjámín. Bittó Sándor lelkészkedése kezdetén merült fel a templomépítés eszméje. Fábíán Gábor, Sárosy Gyula és Buday Jonathán teremtették elő nagy részben a templomépítés költségeit és már 1847. április 19-én letette alapkövét a templomnak Bánffy Polyxena bárónő »a megye, a város tisztviselői és a polgári őrhadak tiszteinek és nagy számú minden vegyületű gyülekezet jelenlétében.« Méltó a megörökítésre az emlékirathoz kapcsolt, Bangó Pető kir. táblai jegyző által készített, következő gyönyörű epigramm:

A szeretet és erkölcs e sziklán házat emeltek,
Nemtől bele a tiszta hitet helyezék.
Hogy míg álságok tömegével küzdenek és míg
Megtanul egymásért élni az emberi szív:
E házban legyen a nemtő, ki ölébe fogadja
A diadalmas erény lángszívű bajnokait.

Szép összegekkel járultak a költségekhez az ország nagynevű férfiai is: Gróf Teleky József, Bárány Vay Miklós, Bezeredy István, Csernovics Péter, Gróf Széchenyi István, Batthyány grófnő stb. A belső felszerelésre legtöbbet áldozott a Winkler-család. Aztán szomorú évek következtek, úgy hogy végre a felgyült adósságok miatt iskolájától volt kénytelen az egyház megválni. A harminczas évek közepén 523, 1865-ben 2341, ma pedig — a szórványokkal együtt — 4000, vagy több is az aradi egyház híveinek száma. Örvendetes emelkedés és tagadhatatlan, hogy Arad megmagyarosodásában szép feladat illette és illeti meg a református egyházat. Kezdetben 30—40 növendéke volt az iskolának, 1865-ben 141; ma a községi iskolákban 6—700 ref. növendék nyer oktatást. Hivatalosan kimutatott összes vagyona 114866 korona, tehát a 15 egyház között e tekintetben is első hely illeti meg. A legújabb időben teljesen rendezettnak mondható úgy bel- mint külállapotait tekintve és minden nagyobb nehézségek nélkül

teljesítheti nagy feladatait. A különböző állami és városi felsőbb és alsóbb iskolákban lelkésze és elemi hitoktatója látja el a növendékek vallás-erkölcsi oktatását. Főgondnoka 9 év óta: Fábíán László főispán, örököse e tisztében atyjának, az egyház nagy jóltevőjének. Gondnoka: dr. Vajda István, lelkésze: Csécsi Imre.

2. *Ágya*. Igen régi község Aradvármegyében és ref. egyházáról bizonyos, hogy kevéssel az 1567. év után alakult meg. 1836-ban már 1000-en felül volt a lelkek száma és 1870 ben két egészen új iskolaépületet emeltetett az egyház a község főterén 5000 frt költséggel. A tantermek egyenként 120 gyermek befogadására is elég tágasak. Az iskolákat az egyház önjerejéből tartja fenn évenként 1200 frttal. Az egyház tagjai alkotják — csekély kivétellel — a politikai községet is és mindnyájan magyarok. Leányegyháza *Szintye*, alakult 1889-ben; iskoláját az egyház tagjai, az egyházmegye és Aradvármegye közös támogatással tartják fenn. 63 növendék között 19 más nemzetiségű. van. Ágya Szintyével egyike a legrendezettebb egyházaknak. Ágyai lelkész jelenleg: Nagy Sándor.

3. *Borossebes*. Régi egyház, az 1598. év táján alakult. Mostani temploma 1813-ban építettett, melyet valószínűleg az iskola felépítése előzött meg. 1780-tól állandó vegyes iskoláját az egyház maga tartotta fenn, ma jár ez intézetbe 45 református és 34 más vallású növendék. A túlnyomó részben gör. keleti vallású román lakossággal szemben 364 református magyar találatik. A magyar nyelv terjesztésére oly nagy mértékben hat ezen egyház, hogy míg a szomszéd községekben alig van magyarul csak keveset is beszélő idegen ajkú, addig Borossebesen a románok nagy része, ha nem is helyesen, de beszél az állam nyelvén. Leányegyháza Bokszeg, iskolával; ez és 29 szórvány képezi a borossebesi missziói kört.

4. *Bélzerind*. Ujabb történetéből tudjuk, hogy az 1879. évben árvízveszély annyira megsemmisíté, hogy a templomon kívül csak nyolcz lakóház maradt. 1880-ban, messze az elpusztult falu helyétől, Vadászhoz közel báró Simonyi Lajos birtokán települt le újra. Az egyházat temérdek fáradsággal, utánjárással az agg Szócs Imre lelkész alkotta ujja és az egyház igazi megmentőjét áldhatja e derék férfiúban. A vallásos buzgóság és az anyagi helyzet fokozatos erősödést tüntet fel. Iskolájának fentartása évi 300 frtot igényel és a hívek ez összeget önmegadóztatás útján teremtik elő.

5. *Erdőhegy*. E község 1770-ig Szederhely és Karancs nevű szórványos telepekből állott és csak az ezen évben tartott megyei gyűlésen proklamáltatott községgé. Száz év alatt a község tetemesen gyarapodott és benne a román ajkúak megfogyatkoztak. Ma már a magyar reformátusság túlnyomó mind számban, mind vagyonban, a földbirtok is mindinkább a magyarság kezébe kerül. A két iskola fentartása jelenleg 6—700 frtba kerül. Község és egyház között a legpéldásabb egyetértés van és

az egyháztanács tagjai csaknem ugyanazok, kik a községi előljáróságot képezik. Erdőhegy 9 főkegyházzal képezi az erdőhegyi missziói kört.

6. *Feketegyarmat*. Egyike a legrégebb, 300 év óta szakadatlanul létező, reformált egyházaknak. 1555-ben már mint tekintélyes anyaegyház szerepelt; hozzá tartozott Nagy-Zerind is. Egy 1844-ben vezetett jegyzőkönyv hátsó lapján olvasható, hogy az egyháznak a községgel együtt 1700 táján vége lett. A menekültek 1711 körül, idegenekkel vegyülve, a régi lakosok visszatértek, újra megalakították az egyházat és községet, mely ez idő óta a mai napig teljes erőben fentartja magát. E század második felében egy tanítóság helyett kettő szervezetet benné, sőt ma már a harmadik tanítóság felállításának is erősen érezi szükségét. Most 1500 frtot fordít iskoláira. Az egész község tisztán református magyarokból áll; a lelkek száma 1563.

7. *Györök* hihetőleg korán bevette a reformációt, de a város pusztulása után csak 1798-ban éledt fel benne ismét a reformált egyház és e században mindent megtett annak fentartására a hívek buzgósága. Újabb föllendülése Rácz Károly lelkészkedése idején történik (»A zarándi egyházmegye története« cz. könyv írója.) Új iskola az 1887. évben épült és ennek árát a sokképen sujtott hívek, minden erejük fölhasználásával, az utóbbi években teljesen kifizették. Az egyház részére a majdnem 2 évszázadig nélkülözött Apaffi-féle 100 kősós alapítvány kiadatott és meg ígérték annak, hogy a kősó helyett évenként adandó 252 frt 300 frtra fog emeltetni. Ez alapítványt a ménési egyháznak tette Apaffi, 1678. szept. 13-án, a híveknek »praedicator és scholamester tartására való elégtelenségekre« tekintettel. Így 1895-ben elválasztatott a lelkészségtől a tanítóság, rendes tanító állíttatván be az iskolába, 300 forint fizetéssel, mit az alapítvány fedez. Ez egyház Györök magyarságának alapja, nehéz viszonyok között megőrzője és iskolája terjeszti leginkább a románok között a magyar nyelvet.

8. *Kispereg*. Régen Tőpereknek hívták, a 18. században puszta volt. 1787-ben II. József az Egyekből 1774-ben május 12-én kivert református lakosokat telepítette oda, temérdek viszontagság, 12 évi keserves bujdosás után. Következtetni lehet egy pár adatból, hogy a letelepülés idején a lelkek száma 250—300 lehetett. Templomát az 1822. év október 21-ikén kezdték építeni, alapköve akkor tétetvén le ünnepélyesen. Egyike Aradvármegye legrendezettebb és legvagyonosabb ref. egyházainak és a derék tősgyökeres magyar lakosság vallás-erkölcsi élete, buzgósága a legszebb reményt keltik jövődjé fejlődésére nézve is. 1837-ben 1113 volt a lelkek száma, ma már meghaladja a 2500-at. Van három iskolája 245 iskolába járó növendékkel, három tanítóval. A magyarságot e vidéken a század elején Kispereg képviselte Magyar-Pécskával együtt a többi idegen ajkú oláh, tót és német községek között. Most is nagy hatással van különö-

sen Német-Peregre, melynek német és cseh ajkú lakósaival már lehet magyarul beszélni, míg ezelőtt húsz évvel alig találkozott egy-két katonaviselt ember, ki magyarul tudott. Az egyház küzdelmekkel teljes történetét megírta Szondy Imre jelenlegi lelkész »Az Egyekből lett Kispereg története« címmel és kiadta az egyház a 100 éves fenállás örömnépe alkalmából. (Arad, 1887. Nyomatott Gyulai Istvánnál.) Leányegyháza *Német-Pereg*, itt a reformátusok cseh ajkúak, a század közepén települtek e helyre. Van előkönyörgő tanítója, rendes iskolája, melyben a magyar nyelv tanításával évenként fokozatosan szép eredményt érnek el. A tanulóinak száma 43.

9. *Nagyzerind*. A 16. században, mint leányegyház, Feketegyarmathoz tartozott. Később a törökpusztítás martaléka lett és csak az 1690-ben alakult újra. Mostani temploma 1796-ban épült. Anyagi tekintetben sok küzdelemnek volt kitéve régebben, míg ma már két iskoláját (nem sokára a harmadikat is) önerejéből tartja fenn 2400 frt költséggel. Az 1860. év óta Zerinden szabad iskoláztatás van életbe léptetve. A lakosok tisztán ref. vallásúak és magyarok. A lelkek száma 2000 körül van, jelenleg már több is; iskolákba jár 224 növendék. Ez egyház a magyarság erősítésére annyiban van hatással, hogy a szomszéd községekben lakó jobb módú románok az itteni fiúiskolába hozzák gyermekeiket, hogy itt a magyar nyelvet sajátítsák el. Ennek eredménye részben már az, hogy Miskén és Székudvaron is a románok meglehetősen birják a magyar nyelvet.

10. *Pankota*. Itt a ref. egyház azon időtől fogva állhat fenn, midőn a jelenlegi Pankota régi helyéről ide helyeztetett át, a mi állítólag az 1780-dik év körül történt. A protestánsok itteni megtelepítésén különösen egy Jedlicska nevű ág. ev. vallású kincstári tisztartó buzgólkodott és oly lelkesen, hogy a város központján a legszebb helyeket jelölte ki a prot. egyház számára. Anyakönyvei 1811-től fogva vezetettek. Temploma és iskolája 1857-ben épült. A hosszú időközön át belviszály által emésztett egyházban csak 1870-től, Kócsa Károly mostani lelkész működésétől, kezdve állott helyre a rend, kinek építő keze meglátszik az egyház kül- és belállapotán. Anyakönyvében az adakozások 5—6 ezer forintra rugnak. Remény van rá, hogy legközelebb — államsegély mellett — iskolájának vezetése külön tanítóra fog bízni. A magyarság védelmére jelentékeny befolyással van az egyház, mivel itt a református az egyetlen felekezet, mely magyar nyelven végzi egyházi szertartásait. A lelkek száma 50—60 év alatt megkétszereződött.

11. *Radna-Lippa*. Lippa egyike volt a legelső prot. egyházaknak és ennél egyebet alig tudunk multjáról. A radna-lippai ref. egyház 1890. nov. 23-án alakult meg »radna-lippai magyar prot. egyház« néven egy próbaévre. 1891. nov. elsején pedig mint »ev. ref. egyház« állandósult és mint ilyen áll fenn ma is. Az ágostai hitv. evangélikusok bár meg volt

bennök a készség, hivatalosan nem egyesülhettek, mert e törekvésükben egyházi felsőbbségük részéről — nem tudni mi okból — nem találtak támogatásra. Nem volt könnyű a kezdet nehézségeivel megküzdenie, de éppen a küzdelem árán ma már saját díszes egyházi épülettel rendelkezik. (Imaterem, lelkészlak.) Iskola nincs, a hittanítás oly alakban teljesítetik, mint az aradi egyházban. Céljai között egyik fő a magyar nyelv ápolása és mint ilyen célú intézmény — az állami iskolákon kívül — úgyszólván egyedül áll az egyházhoz tartozó, mintegy 35 □ mérföldet magába foglaló területen. Alig 5 évi áldásos működés után nem igen találkozik olyan prot. vallású, ki a magyar nyelvet ne beszélné. A magyarság ügyét tekintve, egyike ez egyház az ország legfontosabb ilyen nemű telepeinek. A lelkek száma összesen 327. 64 szórvánnyal együttesen alkotja a radna-lippai missziói kört.

12. *Szemlak.* Multjáról semmit nem tudunk. A mostani egyház az 1838. évben alakult a Debreczen mellől, ide költözött balmaz-ujvárosi lakosokból. A Maroson építtetni engedett vizimalma adta meg neki az anyagi boldogulás lehetőségét. Kezdetben imaházzal kellett beérnie, míg a kitarító munkás egyháziasság s a fáradhatlanul maig működő lelkész Bedrich József munkássága az 1885. évben felépítették a díszes templomot. Van »templom- és iskola-alap«-ja, valamint »öszöntődj alap«-ja is. Ingyenes iskoláztatás mellett ma 100-on felül van a tanulók száma, pedig az egyház népessége csak 550 lélekből áll. Az egyház anyanyelve a német, tanítói nyelv magyar-német; a nép mindkét nyelvet egyformán beszéli. Kitűnően rendezett egyház.

13. *Szenleányfalva.* Alakult a zimándi pusztán az 1854. évben; a lakosok leginkább Dombegyházáról s aztán Majlátról eredtek. Felépülése után sok csapás érte a községet. Temploma az 1878. évben épült; új iskolája néhány évvel ezelőtt. Az egyház alakulása óta kiköltözés s róm. kath. vallású németek beköltözése által számban apadt ugyan, de anyagilag nagy arányban fejlődött. Fakert és Uj-Panát között a magyarság erős képviselője s védelmezője. A lelkek száma 894, egy iskolában 113 növendékkel.

14. *Vadász.* Régebben Cseke-Vadász, nagyon régi hely, temploma árpádkori építmény becses freskókkal. Pusztulása után 1712-ben tértek vissza a lakosok Péter diákkal, ki az új egyháznak lelkésze s tanítója lett. Ma erős, rendezett egyház, két iskolájára 1320 frtot fordít évenként. Ez iskolákban mindig vannak helybeli és vidéki román gyermekek. A magyarság erősítésére szolgál az iskolai és népkönyvtár (276 kötet), magyar olvasókör, temetkezési egylet, takarékmagtár, társas — felolvasással összekötött — téli összejövetelek. Ez örvendetes erkölcsi és anyagi haladás eszközlője a mostani lelkész, Hajdu Elek. Leányegyháza *Csemő*; 1878-ig magára hagyatva tengett, míg 1884-ben megnyílt iskolája, mely csakhamar Vadas Gyula lelkész és tanító vezetése alatt egyike lett a legkitűnőbb aradvár-

mezei iskoláknak. A közelebbi népszámlálás óta a ref. magyarság közel 600-ra szaporodott. 1895-ben épült fel csaknem 4000 frt költséggel díszes imaháza és iskolája, mely bármelyik nagyobb egyházba odailenék. Minden megért arra immár, hogy legközelebb anyaegyházzá legyen és megerősödve teljesítse vallásos és hazafias legszebb feladatát. Ez lesz a 15. rendes anyaegyház Aradvármegyében.

Ezekben ismertettük röviden a református egyházakat. A zarándi maradvány meg van kétszereződve. A mai egyházak mind megértik hivatásukat, tehát a folytonos fejlődésre és előhaladásra alapos kilátás van.

VI. Az ágostai hitvallású evangélikus egyház. Az aradvármegyei ág. h. ev. 5 egyház a magyarhoni ág. h. ev. bányakerület békési, 1895. január 1-től kezdve pedig arad-békési esperességébe tartozik. Egyházai a következők: Apatelekek, Arad, Medgyes-Egyháza, Szemlak és Uj-Fazekas-Varsánd.

1. *Apatelekek.* Ez egyház már 1748-ban alakult br. Péterfy János birtokán. Institoris György tiszttartó ugyanis Gécs István b.-csabai lelkész és néhány hívének bel- és kültelket eszközölvén ki br. Péterfy János birtokostól, ezek oda költöztek. Később az Atzél-család birtokába jutván Apatelekek, ők is mindenkor szívesen istápolták ezen a románság közzé ékelt kis egyházat. De több mint 146 éves multja daczára e kisdéd egyház nem tudott megerősödni, a minék oka leginkább abban rejlik, hogy sem helyben, sem annak vidékén bérletet vagy földet venni egyáltalán nem lehet; oka az is, hogy ide többnyire az Alföld szegényebb népe vándorol, a mely sem az erdei, sem a hegyen való munkát nem érti; de oka az is, hogy maga a talaj csak rendkívül kedvező időjárás mellett ad meglehetősen termést; végre az, hogy a szőlők, a melyek tetemes jövedelmet biztosítottak, a phylloxera által teljesen megsemmisültek. Miként tehát maguk a hívek mindenkor az élet nehézségeivel voltak kénytelenek küzdeni, úgy az egyház is mind e mai napig, azt lehet mondani, csak tengeti életét, s ha a magyarhoni ev. egyházi egyetemes gyámintézet, a némethoni Gusztáv Adolf egylet és a br. Baldácsy-féle alap segítségére nincs, régen feloszlott volna. Az 1870-es évek mostoha termései, a melyekben sem a papot, sem a tanítót nem bírták fizetni, arra késztették a híveket, hogy takarékmagtárt alapítsanak. Ennek áldásos volta bebizonyult az által, hogy 1886—1894-ig ennek fölös jövedelméből 1436 frt 08 krt fizettek le adósságukból, azonkívül ebből nyer a tanító évenként 5 köből búzát. Csak is a hívek áldozatkészségének köszönhető, hogy több mint 3000 frtot tevő adósságukból már 2800 frtot törlesztettek.

Ez egyház első temploma egy kisdéd faház volt, a melynek helyén 1783-ban épült a templom. Ezt 1885-ben 2 méterrel magasították s teljesen renoválták, 1791-ben pedig két harangot szereztek s azokat mind e

mai napig is használják. A lelkek száma 296. Szórványai kiterjednek Aradvármegye ternovai, borosjenői, borossebesi, halmágyi és Biharvármegye beéli járásaira. E szórványban az 1890-dik évi népszámlálás szerint 348 lélek lakott. Lelkészei 1748—1757 Gécs István s annak fia Gécs Pál, 1776-ig Meljan György, 1806-ig Lissay István, 1811-ig Opplatkay Tessényi János, 1816-ig Szlamay Mihály, 1822-ig Wagner Károly, 1832-ig Szalmovszky János, 1840-ig Czukker Sándor, 1842-ig Paulinyi Károly, 1844-ig Kutlik János, 1856-ig Hajnótzty Sámuel, 1873-ig Orgovány Pál, 1888-ig Chovan Viktor, 1888 óta pedig Gálik Mátyás. Az egyház anyakönyvei 1748—1806-ig egy az égés folytán hibássá lett és 3 drb. a mai korig terjedő ép kötetből állanak. Ezen egyház már alakulásakor iskolát is létesített. Annak épülete 1835-ik évben leégvén, helyette új emeltett. De ez idő folytán szüknek bizonyulván, 1886 ban egy külön tantermet toldottak hozzá. 1748-tól máig 14 tanítója volt. Ez egyház és iskola valóban kultur-missiót teljesít Aradvármegye ezen keleti részén. Iskolájában, daczára hogy a hívek anyanyelve a tót, a tanyelv a magyar, s a tót csak kiségitőül használtatik. — A hívek áldozatkészsége páratlan, amennyiben az egyenes állami adónak 80%-ját fizetik egyházi és iskolai adó fejében. Foglalkozásra nézve az ágostaiak föld- és szőlőművelők. Szorgalmuk és józanságuk által tűnnek ki leginkább, úgy hogy messze vidéken keresett cselédek. Szórványhelyei, a melyekben tömegesebben laknak ág. h. ev. hívek: Silingyia, Hódos, B.-Jenő, Buttyin, Dézna.

2. *Arad.* Az aradi egyház csak 1846-ban alakult, habár annak hívei között már 1827-ben találunk életjelt, amennyiben az ev. reformátusokkal egy közös egyház alakításán fáradoztak, de sikertelenül. GlacZ János, majd Hász Mátyás gyakran összehívták az ev. híveket saját házukba s a szemlaki és f.-varsándi lelkészekkel tartattak isteni tiszteleteket. Bittó Sándor, Fábíán Gábor és Institóris János még 1843-ban is azon fáradoztak, habár sikertelenül, hogy a kétféle protestáns híveket együttes egyházalakításra bírják. E terv meghiusulta után 1846 ban végre megalakult az ág. hitv. ev. egyház és Stefány Dánielt választá meg első lelkészeül, felügyelőjeül pedig Purgly Jánost.

1847-ben a templom-utcza sarkán lévő Török-féle házat vették meg 10,800 pfrton. Ezen házzal azonban az egyháznak nem volt szerencséje, kénytelen volt azt eladni. 1849-ben lelkészük Stefány Dániel elhalálozván, helyébe Friñt János kikindai lelkészt választották meg. De ez sem volt képes az egyház iránti buzgóságot felkölteni s 5 havi működés után szomorú szívvel távozott a határőrvidékbéli Franzfeldre. Utána 1850-ben Nikodém János választatott meg. E férfinak az egyház megalapítója. Institóris Jánossal és Hász Sándorral együttesen sikerült a férfinak a Tököly-térre néző két telket a várostól megszerezni. Egy harmadik, az előbbiekkal határos telket maga vett meg s iratta az egyházra

E törekvésökben hathatósan segédkeztek: Kászonyi János egyházi felügyelő és Albrecht Nándor, majd Prinner V. Samu gondnokok. Sok utánjárás, könyörgés és intelem után végre 1866-ban oly tökélet gyűjtött az egyház, melylyel a templom, iskola és paplak építéséhez foghattak. Ez építkezést 1868-ban fejezték be s pünkösöd ünnepén szentelték fel imatermüket. 1868-tól kezdve az egyház szépen fejlődik és az eredetileg 310 lélekből ma már 1400 lélekre szaporodott fel az egyházközség.

Nikodém János lelkész 1875-ben nyugalomba vonult s helyébe Stiegler Gusztáv választatott meg. Ez innen 1881-ben Sopronba távozván, Frint Lajos jött 1881-ben. Az egyház jelenlegi felügyelője: Hász Sándor kir. tanácsos. Az egyház hívei számának növekedtével mindinkább érezhetővé válik egy templomnak építése. Már 1866-ban készült el egy építendő templomnak tervrajza, de annak kivitele az anyagi erő elégtelensége folytán lehetetlen volt. 1885-ben azonban a lelkész indítványára gyűjtés indított meg a hívek között egy templomépítési alap létesítésére, még pedig oly tervezettel, hogy a hívek által aláírt összeg 10 évi részletben törlesztessék. Ily módon maguk a hívek több mint 16,000 frtot irtak alá s fizettek is le. Szontagh Gyula, Réthy Victor, Wadowsky Gusztáv és neje Vavra Emilia gyűjtései, továbbá hangversenyek adása által a tőke 1894. végén 22,267 frt 96 krra szaporodott fel. Ezen templom-alap azonban még mindég kevés s azért az e célra való gyűjtés még tovább foly. Az egyháznak egyéb alapjai: a segély-alap 835 forint 67 kr., a »Luther-alap« 383 frt 05 kr., a szegény tanulókat segélyző alap 81 frt 60 kr. összegben.

Anyakönyvei 1846-ban veszik kezdetüket; 1894-ben szül. 58, esküdött 30 pár, meghalt 31, konfirmáltatott 21 egyén. Az egyház megalakulásakor az iskolát szükségesnek tartván, azt fel is állította s első tanítóul Skultéty Istvánt hívta meg. Ennek eltávozta után a lelkészek tanítóskodtak. De mivel a két első lelkész csak rövid ideig működött, az iskola felvirágoztatása Nikodém Jánosra várt. S e várakozásnak ő meg is felelt. Oly iskolát teremtett, a mely messze vidéken páratlanul állott. Arad város polgárai valláskülönbség nélkül szerencsének tartották, ha gyermekeiket ez iskolába küldhették. 1872-ben Nikodém János az egyházzal egyetértve, Mádai Mátyás szegedi tanítót hívta meg, kinek szerencsés vezetése alatt az iskola színvonala szintén magasan állott. Ez időbe esik a városi iskolák felállítása. Mádai tartván attól, hogy növendékeinek száma nagyon is meg fog csappanni, 1873 ban átment a városi iskolához, az egyház iskolája pedig be lőn szüntetve. — 1877-ben Stiegler Gusztáv lelkész kezdeményezésére az iskola, mint felekezeti iskola, ismét felállítottat s Graszal János volt annak 1894-ig tanítója, 1896-ig László János, azóta pedig Lautner Mátyás. Az aradi egyház lélekszáma évről-évre tetemesen szaporodik, a mi nem a születés többletének, hanem a város

örvendetes fejlődésénél fogva a folytonos bevándorlásnak tulajdonítható. Igaz ugyan, hogy a hívek folytonos hullámvászásánál fogva azoknak egyháziilag való gondozása nehézségekbe ütközik, de tekintve, hogy az életrevalóbbak állandóan telepednek le, az egyház értelmes hívekben mindég csak nyer.

3. *Medgyes-Egyháza* csak 1893-ban alakult, még pedig a kincstártól vett földeken. E földeket a békés-csabaiak azon kötelezettséggel vették meg, hogy községet is fognak azokon alakítani. Medgyes-Bodzásra 104 család költözött, kik egy róm. kath. és egy izraelita család kivételével mindnyájan ág. h. evangélikusok voltak. Eleinte az ottlakai lelkész járt át hozzájuk vasárnap délután isteni tisztelet tartása végett, később azonban önállósíttatván az egyház, az ottlakai s. lelkészt Zsilinszky Endrét választották meg. S minthogy a hívek legnagyobb része a volt medgyesi pusztán épített magának házat; a község és egyház Medgyes-Egyháza nevet nyert. A régi ispánlak átalakítás útján lett templom és paplak. — Elbocsáttatván az egyház a b.-csabai anyaegyháztól, anyásíttatott s szép fejlődésnek indul, amennyiben most 300 család lakik ott. Anyakönyvei 1893. óta vannak s utolsó év népmozgalmi adatai a következők: született 1894-ben 107 gyermek, esküdött 17 pár, meghalt 83 egyén. 2 iskolája községi, de az egyikben mindig ág. h. evangélikus a tanító. Hívei vallásosak és erényesek, de a vasárnap tartatni szokott heti piacz a népet egyetlen szellemi tápjától, az isten igéjétől vonja el.

4. *Szemlak* 1819-ben alakult a Mezőberényből odaköltözött 30 német és Szarvasról odavándorolt 10 tót családból. 1828. egyháziilag a nagylaki egyházhoz tartozik. Midőn 1823-ban Balmaz-Ujvárosból néhány református német család költözött be, közös egyházat alkottak 1840-ig. A német és tót hívek között — emezek Nagylakról nyervén tápot — sok összeütközés történt a nyelv kérdésében, de mióta 1854-ben kölcsönösen szerződésre léptek, szép békeességben élnek egymással. Templomát 1845-ben építette 8500 frton. Anyakönyvei alakulásával veszik kezdetüket. A lelkék száma 2169. Lelkészei voltak: 1829—1846 Stefány Dániel, ki innen Aradra jött, 1846—1852 Vankó Sámuel, 1852—1854. adminisztratorként Ruttkay Sámuel, 1854—1881. Goldberger Péter Pál, 1881-től Liffa János, felügyelője Istvánffy Béla. Az egyháznak két iskolája és két tanítója van. Ezekben a vallás kivételével minden tantárgy magyarul tanítatik. A szemlaki nép szorgalmas, takarékos és vagyonos földmivelőkből áll, de egyik főhibájuk a perlekedés.

5. *Uj-Fazekas-Varsánd*. Ezen egyház hívei dunántúlról Gencsről és Lovász-Patonáról származtak Orosházára; 1774-ben gróf Nákó Kristóf a torontálmegyei Nákófalvára telepített Orosházáról 50 családot. E helyen tartózkodtak 1792-ig, midőn, nem bírván el a reájuk rótt terheket, gróf Fekete János hívásának engedtek s Fazekas-Varsándra költöztek. E

magyar község az oláhság tengerében egy kis szigetet képez, melyet sem a viharok dúlása, sem az ellenséges rossz indulat nem birt megtörni s mind e mai napig megtartotta őseinek magyar nyelvét és hitét. 1892-ben nagy örömmel és szép ünnepélyességgel ülte meg az egyház és község fennállásának 100-dik évfordulóját. Az egyház lelkészei voltak: Vágner Péter, ő vezette 1792-ben Nákófalváról F.-Varsádra a híveket s alatta épült a templom 1880-ban. Utána Benkő Sámuel következett, ki 1805-ig lelkészkedett. Őt követte Simon Sámuel 1805—1824-ig, Szarvasra választván meg, az akkori békés-bánati egyházmegyének esperese lett. Obetkó Mihály 1825—1843-ig, Feyér János 1843—1849-ig, Neumann Károly 1849—1875-ig, Csepregi György 1875. december 5-től máig. Az egyház felügyelői báró Edelsheim-Gyulai Lipót volt s annak halála óta annak fia. Ez egyháznak két iskolája van. A második iskolához való telket báró Edelsheim-Gyulai Lipót adta s azonkívül felépítéséhez még 500 frttal járult. Anyakönyvei 1785-ben veszik kezdőket. A lelkek száma 945. Az 1894. évi népmozgalmi adatok: született 67 gyermek, esküdött 11 pár, meghalt 28 egyén. Népe szeret olvasni s érdeklődik a közügyek iránt.

Az aradvármegyei *ág. hitv. ev. egyházak vagyoni állapota* 1894. évben volt:

I. Apatelek. 1. Ingatlan: templom, iskola, lelkész s tanítói lak, lelkészi s tanítói föld, egyházi és lelkészi szőlő 10,195 frt. 2. Ingó: templom s iskola felszerelése, alapítványok, takarékmagtár értéke, kertkerítések 2917 frt 24 kr. Összesen 13,112 frt 24 kr. 3. A lelkész fizetése 486 frt 87 kr. 4. A tanító fizetése 394 frt.

II. Arad. 1. Ingatlan: egyemeletes épülete 24,000 frt. 2. Ingó: felszerelések 1356 frt. Alapok: templomépítési 22,267 frt 96 kr. Luther: 383 frt 05 kr. Segély: 835 frt 67 kr. Szegény tanulókat segélyező 81 frt 60 kr. Tartalék: 52 frt 85 kr. Összesen 48,977 frt 13 kr. 3. A lelkész fizetése 1290 frt. 4. A tanító fizetése 900 frt.

III. Szemlak. 1. Ingatlan: templom, iskolák, paplak, harangozói lak, tanítók, papi s tanítói földek, egy házhely, egyházi föld 33,850 frt. 2. Ingó: 2500 frt. Összesen 35,350 frt. 3. Lelkész fizetése 800 frt. 4. Tanítók fizetése $650 + 500 = 1050$ frt.

IV. Uj-Fazekas-Varsánd. 1. Ingatlanok: templom, paplak, iskolák, föld 22,075 frt. 2. Ingatlan 1895 frt. Összesen 24,600 frt. 3. Lelkész fizetése 1120 frt. 4. Tanítók fizetése $800 + 800 = 1600$ frt.

VII. A zsidó hitközségek. A zsidóknak Aradra való első letelepedése 1717-ben történt, a mely időben Cosa altábornagy által nyújtott védelemmel 2 zsidó részére biztosította a letelepedési jogot. Az 1729. évben keletkezett a Chewra Kadischa (szent egylet), a mi kétségtelen bizonyítéka a szervezett hitközségnek, amennyiben e nélkül egy zsidó hitközség fennállása nem is képzelhető. Arad zsidó lakosságának száma az akkori

összeírás szerint a 18. század első felében igen csekély volt, így pl. 1754-ben csak 24 zsidó család volt Aradon letelepedve. A tulajdonképeni szervezeti hitközségi élet csak az 1789. évben kezdődik. Ez időből származik a Chorin Áron főrabbivá választatását tartalmazó okmány. Érdekes az a tény, hogy e nagyműveltségű férfiú heti 4 bécsi ért. forint fizetéssel alkalmaztatott, mely az 1790. évi június hó 14-én kelt hitközségi határozattal azon indokból, mivel a hitközség működésével nagyon meg volt elégedve, hetenkénti 5 bécsi forintra emeltetett. — Chorin felvilágosodott ember és nagy reformátor volt, a ki a hitközség előhaladását vallásos alapon fejlesztette azon időben, midőn veszedelmes volt a régi hagyományokkal szakítani.

Utóda, Steinhardt Jakab főrabbi, törekvésének súlypontját az istenisztelet külső formáinak nemesítésére helyezte, a jelenlegi főrabbi, dr. Rosenberg Sándor, e tudós és emelkedett szellemű szónok, elődeinek szellemében folytatja működését. Ezen férfiak vezetése alatt az aradi izr. hitközség minta hitközséggé lett, a mely szerves vallási, közművelődési és jótékonyági intézményei által nemcsak hazánkban, hanem annak határain messze túlterjedő nevezetességet és tekintélyt vívott ki magának. A hitközség jelenlegi lélekszáma 5000, tagjainak száma 800, 657 adózóval.

Vagyona áll a zsinagóga és iskola alapház, a leányiskola épületéből, a zsinagóga berendezéséhez tartozó tárgyak és különféle czélokra létesített alapítványokból 150,000 frtnyi összértékben. A hitközség évi szükséglete az 1895. évi költségvetés szerint 33,800 frt 15 krt tesz. Ennek fedezésére szolgál: cultusadó 13,289 frt 55 kr, egyéb jövedelem 20,510 frt 60 kr. Összes bevétele: 33,800 frt 15 kr.

A hitközség beléletének kormányzása egy minden harmadik évben újból megválasztott 29 tagból álló képviselőtestület által történik, melynek élén a szintén minden harmadik évben választott elnök és alelnök áll. A hitközség belügyeinek vezetésére a képviselők következő szakosztályokba osztatnak be: u. m. kultusz-, iskola-, pénzügyi-, gazdasági- és számvizsgáló szakosztályba. Az árvaház vezetése egy 7 férfi és 5 női tagból álló gondnokság által eszközöltetik. A hitközség jelenlegi elnöke: Deutsch Bernát, alelnöke: Kohn S. N.

A hitközségben fennálló közművelődési és jótékony intézmények a következők: Egy fiú- és egy leányiskola. A fiúiskola 1832-ben alapított, mint főelemi és reáliskola. 1874-ben a reáliskola megszűnt, mivel az állam állított fel reáliskolát a városban. — A leányiskola 1855-ben alapított. Mindkét intézet jelenleg elemi iskola jellegű és 4—4 osztályú. Az oktatás 4 tanító, 4 tanítónő és egy tornatanító által eszközöltetik. A tanulók száma az utolsó tanévben 182 fiú és 147 leány volt. A városi közös elemi, polgári és állami középiskolákba járó izr. tanulók hittanból a főrabbi és három hittanártól nyernek oktatást.

A Chewra Kadischa betegápoló és temetkezési szent testvéregylet 1729-ben alapított. Célja: betegek ápolása saját kórházában és azon kívül is. Az elhaltak eltemetése az általa kezelt saját temetőjében. A szegények díjmentesen és a fizetőképesek az alapszabályaiban megállapított csekély díjak fizetése mellett temettetnek el. A kórházban ápolott betegek száma volt 1894-ben 101 és pedig 6 fizetéses és 95 díjtalan. A kórház szükséglete 1894-ben 3043 frt 78 krra rugott. A kórház 30.715 frt 86 krt tevő alapítványának kamataiból az egyleti tagok tagdíjai és egyéb adományokból tartatik fenn.

Az izr. jótékony egylet 1830-ban alapított, tagjainak száma 250. Célja szegények és keresetkeptelenek segélyezése, fitanulók és iparostanonczok felruházása. Alaptőkéje 24,518 frt 13 kr., évi bevétele mintegy 3000 frt

Az izr. nőegylet 1854-ben alapított, tagjainak száma 504. Célja szemérmes izr. szegényeket, nevezetesen nőket, főleg ha betegek, gyermekágyasok, özvegyek, továbbá árvákat az egylet anyagi erejéhez mérten támogatni. Alaptőkéje 17,856 frt 89 kr., évi bevétele 3000 frt. — Ujabbban népkonyhát tart fenn, melyben a múlt télen (1896/7) 5108 egyén kapott meleg ételt.

Az izr. kiházasító egylet 1867-ben alapított, tagjainak száma 320. Célja szegény izr. leányok kiházasítását 100—200 frtnyi házassági jutalék engedélyezése által lehetővé tenni. Alaptőkéje 10,000 frt, évi bevétele mintegy 1200 frt.

A Deutsch Ignác által alapított «aradi izr. árvaház» 1870-ben létesült, de jótékony működését csak 1874-ben kezdte meg. Célja szegény izr. árvákat neveltetni és ápoltatni. Alaptőkéje 78,871 frt 51 kr., évi bevétele mintegy 3700 frt. Az árvaházba való felvételre 12 növendéki hely van rendszeresítve. A gondnokság élén most Bing Vilmos volt hitközségi elnök áll.

A Zsidó koma- és Gemiluth Cheszed-egylet 1880-ban alapított, tagjainak száma 160. Célja szegény zsidóknak ujszülött gyermekek részére komát szerezni, azoknak szüleit, továbbá itt lakó, vagy átutazásban levő szegényeket segélyezni. Alaptőkéje 700 frt, évi bevétele 500 frt.

A felekezetenélküli «Concordia» betegsegélyző és temetkezési egylet 1885-ben alapított. Tagjainak száma 340. Célja beteg tagjait orvosi segélylyel, gyógyszerekkel és másképp támogatni. Halálozás esetén 50 frtot utalványoz az elhunyt tag hátramaradt családjának. Alaptőkéje 2500 frt, évi bevétele 2300 frt.

Az Első aradi betegsegélyző és temetkezési felekezeti jelleg nélküli egylet 1870-ben alapított. Célja beteg tagokat és azok családjait orvos, gyógyszerek és pénzsegély által támogatni, az elhalt tagok hátramaradottait végkielégítés által segélyezni, keresetkeptelenek és elaggottak részére

menhelyet nyitni. Alaptőkéje: az egyleté 8330 frt, az alapítandó menház alaptőkéje 15,160 frt. Tagok száma 500.

Aradvármegyének most már csaknem minden nagyobb mezővárosában van izraelita gyarapodó hitközség, melyek adatait azonban, központi szervezet hiányában, nem sikerült összegyűjteni.